
ЖУЧЕНКО Є.В.,
директор, Сєвєродонецький
хіміко-механічний технікум
Східноукраїнського
національного університету імені
Володимира Даля,
м. Харків, Україна

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ МОРАЛЬНОГО Й ЕСТЕТИЧНОГО ФЕНОМЕНІВ У ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми взаємодії морального і естетичного феноменів у філософському та психолого-педагогічному аспекті. Показана роль естетичних факторів у моральному розвитку особистості; розкрито, як змінювалися погляди на проблему морально-естетичного виховання науковців упродовж розвитку людського суспільства.

Ключові слова: мораль, естетика, морально-естетична культура, духовність, виховання, освіта, вищий технічний навчальний заклад

В статье осуществлен историко-педагогический анализ проблемы взаимодействия морального и эстетического феноменов в философском и психолого-педагогическом аспекте; раскрывается роль эстетических факторов в нравственном развитии личности; показано, как менялись взгляды ученых на проблему морально-эстетического воспитания личности на протяжении развития человеческого общества.

Ключевые слова: мораль, эстетика, морально-эстетическая культура, духовность, воспитание, образование, высшее техническое учебное заведение

In the article the historical and pedagogical analysis of problem of co-operation is carried out moral and aesthetic the phenomena in philosophical and pedagogical aspect; the role of aesthetic factors opens up in moral development of personality; it is shown, as looks of scientists

changed to the problem of moral aesthetic education of personality during development of human society.

Key words: *moral, aesthetics, moral aesthetic culture, spirituality, education, education, higher technical educational institution*

Постановка проблеми.
Актуальність проблеми виховання морально-естетичної культури студентської молоді обумовлена соціальними і політичними умовами існування і розвитку людини, що на сучасному етапі розвитку суспільства істотно змінилися. Прагматизація усіх сторін життя веде до духовної деградації життя суспільства і людини. Це стало причиною зміни цільових пріоритетів освіти і переходу її від технократичної освітньої парадигми до гуманітарної. Акцентування уваги на розвитку професійних якостей, інтелекту, логічного мислення в освітньому процесі вищої технічної школи, зокрема *технічних коледжів*, призводить до збіднення емоційно-почуттєвої сфери особистості, зниження рівня культури почуттів і культури мислення, ціннісного ставлення до навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сьогодні у суспільстві формується новий підхід до освітньої системи, як до культуротворчої, відродження її культурно-виховної місії, метою якої є створення умов для виховання молоді людини, формування структури її ціннісних орієнтацій які поєднують високий професіоналізм і духовне багатство.

На тісний зв'язок морального й естетичного вказує і той факт, що багато понять, які характеризують життєді-

яльність людини, містять у собі одночасно моральну й естетичну оцінки, які знаходяться між собою в органічній смисловій єдності. Це й зумовлює взаємозв'язок морального й естетичного елементів у процесі виховання. Ці та інші проблеми взаємовідношення морального й естетичного сьогодні все більше привертають дослідницьку думку, оскільки відіграють провідну роль у процесі становлення та розвитку творчої особистості. Цю думку підтримують багато провідних науковців. Однак більшість сучасних наукових праць висвітлюють або питання *естетичного виховання* (Т. Аболіна, Н. Миропольська, А. Комарова, Л. Столович, В. Бутенко, О. Дем'янчук, Д. Джола, А. Щербо, Р. Дзвінка, І. Зязюн, Л.Хлебнікова, В. Кудін, Г. Кутузова, С. Мельничук, О. Олексюк, О. Семашко, О. Рудницька, Г. Шевченко та інші), або *морального* (І. Бех, Г. Васянович, Г. Вашенко, А. Донцов, В. Зеньковський, О. Золотухіна, В. Демиденко, Н. Долгая, В. Долженко, В. Жуковський, В. Черних, В. Южевич, Т. Цирліна тощо).

Метою статті є здійснення історико-педагогічного аналізу взаємодії морального та естетичного феноменів упродовж розвитку людських цивілізацій, та розкриття значення естетичних чинників у морального розвитку людини.

Виклад основного матеріалу. Питання про вирішальну роль морально-естетичних факторів у розвитку

і формуванні особистості цікавили мислителів, передусім філософів, з давніх часів, які багато віків тому вказували на тісний зв'язок Істини, Добра й Краси. Існували різні точки зору на морально-естетичне виховання, які змінювалися з розвитком людського суспільства. Так для до античного періоду зв'язок естетичного з моральним відбувався на основі уявлень про красу і досканалість не тільки в природних явищах, але й у людських відносинах. Обмежений характер уявлень мислителів цього часу не давав змоги пояснити природу специфіки моральної та естетичної діяльності, не вдалося їм також створити перші естетичні та моральні теорії, хоча на той час вони й керувалися вже певними естетичними та моральними нормами та принципами [3].

Створити перші естетичні та моральні теорії стало можливим лише за часів Античності. Цілісне, синкретичне розуміння морального та естетичного було властиве філософській думці античного періоду (Сократ, Платон, Арістотель). Саме в класичний період античної культури (V-IV ст. до н.е.) у працях філософів спостерігається зрілість суджень щодо зв'язку естетичного і морального, що знайшло своє вираження у понятті «калокагатія», яке по-різному трактувався в конкретні періоди соціально-історичного розвитку античного суспільства.

Піфагорійці розуміли його, як зовнішню поведінку людини, яка в той же час визначала і внутрішні людські якості. Геродот зв'язував калокагатію з релігійними ритуалами, мораллю жерців. Платон вважав, що принцип калокагатії слід пов'язувати з професією воїнів, з поняттям військової честі і моралі. Проте у цей час починається інше філософське осмислення цього поняття. Калокагатія все більше транс-

формується у сферу освіти, у поняття вихованості людини. Ця тенденція пов'язана з концепцією Арістотеля, який визначав калокагатію як зовнішню і внутрішню гармонію. При цьому внутрішньою складовою він вважав мудрість, яка, у свою чергу, веде людину до глибокого усвідомлення єдності краси і добра, естетичного і морального [5, с. 238].

Основною темою естетичної та етичної думки Середньовіччя було вчення про надчуттєве, божественне походження краси з принципом чуттєвого сприйняття прекрасного. Це, безумовно, не відповідало тому призначенню, яке відводилося мистецтву в системі засобів емоційного впливу, призначеного тільки для пробудження прагнення людини до Бога, до «небесного».. Проте деякі ідеї духовного вдосконалення людини цієї епохи мали яскраво виражений морально-естетичний характер, оскільки етичні та інтелектуальні чесноти розглядалися ними як засіб естетичного та морального розвитку людини через літературу, мистецтво, знання з етики, психології, астрономії тощо. [8, с.475].

Епоха Відродження (XIV-XVI ст.) значно змінила погляди на місце морально-естетичних цінностей у суспільстві і у житті людини на протигагу етичній та естетичній думці Середньовіччя, яка була пов'язана, перш за все, з ім'ям Бога-творця. Яскраві предствники цієї епохи Ф. Петрарка, Дж. Піко делла Мирандола, Леонардо да Вінчі, визначаючи морально-естетичний ідеал, спрямовували свої гуманістичні погляди на естетична цінність практичної творчої діяльності людини, як вищої цінності, якій дана можливість розвиватись та самовдосконалюватися [8]. Саме в епоху Відродження з'являється філософія нового часу – гуманізм (від лат. „humanitas” – „людя-

ність”), яка започаткувала справжній культурно-духовний та моральний розвиток людських можливостей та спрямувала його до естетично закінченої форми, ототожнюючи прекрасне з моральним і справедливим. Таким чином стверджувалося першочергове значення естетичного багатства для ідеально досконалої людини, а також важливість її творчого ставлення до життя [4, с.51].

Однією з провідних ідей у філософській спадщині епохи Просвітництва є визнання головної ролі естетичного виховання і цінності мистецтва у духовному розвитку особистості. У зв'язку з цим основна проблематика естетики зосереджується на дослідженні природи естетичних почуттів, особливостях естетичного сприйняття мистецтва, питанням естетичного смаку, а також ролі мистецтва у моральному вдосконаленні людини. Пропагуючи ідеали гуманності, діячі Просвітництва розглядали естетичне виховання, як шлях до справжньої моральності і духовності. Естетика Левч

Цікавими для нашого дослідження є погляди *вітчизняних філософів та педагогів* на проблему єдності морального та естетичного виховання в духовному житті українського народу. Протягом століть народ України створював певні морально-естетичні засади своєї культури. Головними чинниками народної моралі та естетики споконвічно були повага й любов до вільної праці, ствердження ідеалів добра, краси, гуманних взаємин, знання свого родоvodu, високе почуття громадянства.

Українська культура розвивалася у європейському культурному просторі протягом багатьох століть, тому розвиток української естетичної думки є невід'ємною частиною історії світової естетичної думки. Більшість дослідни-

ків вважають, що вона виникла у XI ст. як синтез візантійської естетичної традиції і власне української художньо-побутової культури. Введення християнства дало можливість долучитися до античної та візантійської культурної спадщини. Велику роль у формуванні морально-естетичної думки Київської Русі відіграли праці Іоанна Дамаскіна «Діалектика», Іоанна Екзарха Болгарського «Шестоднів», Ізборника 1073 і 1076 рр., які були пов'язані, перш за все, з християнськими духовними цінностями. Християнські чесноти, як вірець моралі та краси вчинків, знайшли відображення в таких відомих вітчизняних творах, як «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона, «Повість минулих літ» і «Житіє Феодосія Печерського» літописця Нестора, «Моління» Даниїла Заточника тощо [1, с.8-9].

Отже, в українській духовній спадщині XVII століття закладена величезна етична, естетична інформація, яка зросла на духовному полі християнської етики та естетики. У цей період створюються окремі праці морально-дидактичного характеру, які свідчили про підвищення в суспільстві того часу інтересу до проблем моралі, до людини як центру Всесвіту [2].

Ці людинотворчі та духотворчі ідеї були співзвучні філософським поглядам Г. Сковороди – величній постаті гуманіста, педагога, поета, який вважав філософію («любомудріє») основою й центром освіти, мета якої здійснення завдань пізнавального, практичного та морального значення. «Філософія спрямовує усі свої справи для того, щоб дати життя духу нашому, шляхетність серцю, світло думкам, що є найголовнішим у житті» [6].

Питанням всебічного гармонійного розвитку людини в приділяв увагу й видатний український педагог і фі-

лософ П. Юркевич, який останні роки свого життя присвятив саме актуальним педагогічним проблемам вихованню і освіті дітей. Для нього виховання було тією духовною силою, що робить можливим існування людства та його вдосконалення. Його основні філософські праці «Ідея», «Серце та його значення у духовному житті людини по вченню слова Божого», «З науки про людський дух» розкривають духовні основи виховання і освіти; вони сповнені любов'ю до дітей і вимогливістю до вителів [7, с.43-46].

Морально-естетичні традиції як компонент духовності нашого народу продовжили найвизначніші представники українського національного руху ХІХ ст. – Т.Шевченко, П. Куліш, М.Костомаров та інші яскраві й оригінальні постаті. Зокрема П. Куліш, який сам займався культурно-просвітницькою діяльністю, пропагував ідеї європейського гуманізму та християнської моралі, поширення культури й народної освіти, писав: «Київська молодіж, про котру мова, була глибоко просвічена Святим Письмом, - се була молодіж високої чистоти духовної, апостольство любови до ближнього доходило в неї до ентузіазму... Носячи в серці рай любови і благоволення, гаряче бажали вони розлити сі божественні дари всюди, де ступнем ступали і з річачи оберталися» [с.8-9].

Проблемі покликання інтелігенції щодо пробудження народних мас присвячена творчість І. Франка. Специфічним для поета-мислителя відгалуженням загальної проблеми «інтелігент і народ» є прагнення осмислити особливості мистецької творчості, у межах якої інтелігенція здебільшого й реалізує власний шлях «будительства». Цим зумовлюється спеціальне місце, яке посідає у його філософському здобутку естетична концепція.

Об'єктом вивчення естетики І. Франко вважає саме життя, усе те в цьому житті, що викликає благородні почуття. Його увагу привертає, насамперед, взаємодія між соціальною дійсністю та мистецтвом. На думку І. Франка, суспільна дійсність збуджує уяву митця, виступаючи тим ґрунтом, на якому здійснюється мистецький розвиток [7].

В. Сухомлинський вбачав завдання школи в організації такого середовища, у якому б людина „жила у світі краси” і завдяки якій у неї вихувалась інтелігентна витонченість, чутливість до накопиченої сторіччями мудрості. Убогість естетичного життя особистості, - підкреслював В. Сухомлинський, - це кам'яний мур, що відділяє людину від людини, одна з докорінних причин примітивності тієї основи, на якій будується духовне спілкування між дорослими людьми, це причина обмеженості їхньої взаємної вимогливості.

На різних етапах розвитку нашого суспільства змінювались акценти у взаємозв'язках морального виховання з іншими формами виховання молоді. Так, у 60-70-ті роки ХХ ст. у науковому педагогічному лексиконі з'явився термін «ідейно-моральне виховання», згідно з яким увага акцентувалась на ідейно-політичному аспекті виховання, що мало велике значення для виховання радянських людей цього історичного періоду.

У 80-90-ті роки акцент вже робиться на морально-правовому вихованні (особливо на питаннях антиалкогольного, антинаркотичного виховання), яке не втратило актуальності і в наш час. Крім цього, велику увагу вчені та педагоги приділяють і новим проблемам морального виховання, зокрема пов'язаним зі статевим, родинно-шлюбним вихованням.

Розмаїтість форм людської діяль-

ності, потреб і інтересів особистості породжують специфічне поєднання морального й естетичного в культурній спадщині українського народу, яке змінюється в процесі його історичного розвитку. При цьому різні періоди загострюють інтерес до тієї чи іншої сукупності виховних проблем, які найбільш яскраво виражають інтереси, бажання, турботи суспільства.

Проблеми морального розвитку, співвідношення моралі, моральності та естетичного початку ролі розглядаються в багаточисленних дослідженнях кінця ХХ початку ХХІ століття. До них можна віднести праці С. Анісімова, І Беха, В. Біблера, О. Богданової, А. Гусейнова, Дробницького, В. Колісника В. Лозового, Е. Соколова, Г. Шевченко, Л. Бутенко, І. Шмерліної, Н. Лавриченко, Н. Карпунової.

В останні роки в українському суспільстві проблема моральності та естетизації освітньо-виховного процесу набула гостроти не тільки в педагогіці, але й в усьому суспільстві загалом. Зміцнення духовної складової в структурі особистості має стратегічне значення для формування й виживання сучасної людини. Це можна пояснити тим, що мотивами сучасного життя все більше стає споживча психологія, прагнення легкої наживи, неприйняття позитивних ідеалів, ігнорування головних загальнолюдських цінностей. Тому саме морально-естетичне виховання повинно спрямувати ціннісні орієнтації молоді на вміння цінувати красу: красу праці, побуту, поведінки людей і не тільки цінувати, а й творити нові моральні та естетичні цінності, що є запорукою духовності людини.

Г. Шевченко вбачає вирішення проблеми духовного розвитку сучасної молоді через зміни в підготовці кадрів: вчителів, викладачів та вихова-

телів, акцентуючи увагу саме на духовному світі майбутніх фахівців [9]. І. Бех обґрунтовує особистісно - орієнтовану гуманістичну освіту, яка бвзується на самоцінності особистості, її духовності й суверенності. Він підкреслює, що розвиток гуманної, вільної й відповідальної людини безпосередньо пов'язаний із системою її духовних цінностей. Духовність протистоїть утилітарно-прагматичним цінностям і передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі, зосередження на моральній культурі людства. А основою духовності, її нервом є моральність.

Проведений аналіз наукової літератури показав, що на сучасному етапі розвитку демократичного суспільства особливого значення набуває питання про співвідношення морального та естетичного розвитку особистості, виявлення того, як естетичні чинники впливають на формування моральної культури, моральної свідомості та поведінки індивіда.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Таким чином, історико-педагогічний огляд взаємозв'язку морального та естетичного у філософській та психолого-педагогічній літературі дає змогу зробити такі висновки: єдність морального та естетичного має об'єктивний характер; діалектика його розвитку відображає історичний рух суспільного буття; витоки єдності морального й естетичного знаходяться на перехрессті естетичного й морального засобів освоєння світу; естетичне й моральне, розкриваючи дві специфічні сторони духовного життя людини, діалектично пов'язані між собою; їх єдність складають моральні, емоційні та оціночні особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біланюк П. Східнохристиянська духовність // *Наша віра*. – 1996. – № 4. – С. 8-9.
2. Горський В.С. Філософія в українській культурі (методологія та історія): [Нариси]. – К.: Центр. практ. філософії, 2001. – 235с
3. Естетика: Підручник / Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко; За заг. ред. Л. Т. Левчук. – К-Вища шк., 1997. – 399 с ISBN 5-11-004388-4.
4. Етика: Навч. посіб. / В.О. Лозової, М.І. Панов, О.А. Стасевська та ін.; За ред. проф. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.
5. Лосев, А. Ф. Платон; Аристотель / А. Ф. Лосев, А. А. Тахо-Годи. – Москва : Мол. гвардия, 1993. – 383 с., [16] л. ил. – (Жизнь замечательных людей : ЖЗЛ: Серия биографий ; Вып. 723).
6. Ткаченко, В.В. Г. С. Сковорода і сучасний філософсько-антропологічний дискурс / В.В. Ткаченко // *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія : щокварт. науково-практ. журн.* 2008-2012. № 4. — С.92-98.
7. Памятники этической мысли на Украине. XVII – пер. пол. XVIII / Сост. М.В. Кашиба. – К.: Наукова думка, 1987. – 527 с.
8. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАНУ, “Абрис”, 2002. – 744 с.
9. Шевченко Г. П. Естетичне одухотворення студентської молоді / Г. П. Шевченко // *Педагогічна та психологічна наука в Україні : до 15-річчя АПН України : зб. наук. праць : у 5 т. / Акад. пед. наук України ; ред. В. Г. Кремень* – Київ : Педагогічна думка, 2007. – Т. 4: Педагогіка і психологія вищої школи. – С. 215–226.

TRANSLITERATION OF REFERENCES:

1. Bilanyuk P. *Skhidnohrystyians'ka dukhovnist'* // *Nasha vira*. – 1996. – 4. – S. 8-9.
2. Hors'kyu V.S. *Filosofiya v ukrayins'kiy kul'turi (metodolohiya ta istoriya): [Narysy]*. – K.: Tsentr. prakt. filosofiji, 2001. – 235s
3. *Estetyka: Pidruchnyk* / L. T. Levchuk, D. Yu. Kucheryuk, V. I. Panchenko; Za zah. red. L. T. Levchuk. – K-Vyshcha shk., 1997. – 399 s ISBN 5-11-004388-4.
4. *Etyka: Navch. posib.* / V.O. Lozovoy, M.I. Panov, O.A. Stasevs'ka ta in.; Za red. prof. V.O. Lozovoho. – K.: Yurinkom Inter, 2002. – 224 s.
5. Losev, A. F. *Platon; Arystotel'* / A. F. Losev, A. A. Takho-Hody. – Moskva : Mol. hvardyya, 1993. – 383 s., [16] l. yl. – (Zhyzn' zamechatel'nykh lyudey : ZhZL: Seryya byohrafiyu ; Vyr. 723).
6. Tkachenko, V.V. H. S. *Skovoroda i suchasnyy filosofs'ko-antronolohichnyy dyskurs* / V.V. Tkachenko // *Teoriya i praktyka upravlinnya sotsial'nymy systemamy: filosofiya, psykholohiya, pedahohika, sotsiolohiya : shchokvart. naukovo-prakt. zhurn.* 2008-2012. # 4. — S.92-98.

7. *Пам'ятники етичної думки на Україні. KhVII – пер. пол. KhVIII / Sost. M.V. Kashuba.* – K.: Naukova dumka, 1987. – 527 s.
8. *Filosofs'kyi entsyklopedychnyi slovnyk.* – K.: Instytut filosofiyi imeni H.S. Skovorody NANU, “Abrys”, 2002. – 744 s.
9. *Shevchenko H. P. Estetychne odukhotvorennya student s'koyi molodi / H. P. Shevchenko // Pedagogichna ta psykholohichna nauka v Ukraini : do 15-richchya APN Ukrainy : zb. nauk. prats' : u 5 t. / Akad. ped. nauk Ukrainy ; red. V. H. Kremen' – Kyiv : Pedagogichna dumka, 2007. – T. 4: Pedagogika i psykholohiya vyshchoyi shkoly. – S. 215–226.*

Zhuchenko E.V., Director of the Severodonetsk Chemical and Mechanical College East Ukrainian National University named after Vladimir Dal, Severodonetsk, Ukraine
E-mail: marinavik@ukr.net

HISTORICAL PEDAGOGICAL ANALYSIS OF PROBLEM OF CO-OPERATION MORAL AND AESTHETIC THE PHENOMENA IN EDUCATION OF PERSONALITY